

Coordonatorul ediției
Attila Zsoldos

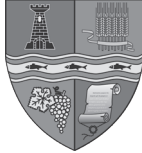
Oradea și Bihorul la sfârșitul epocii Arpadiene

Studii despre istoria Țării Bihorului 3.

Traducător
Elga Mayer

Asociația Tanoda
și Asociația Culturală Varadinum
Oradea, 2017

Ediția a apărut cu sprijinul
Serviciului Social Comunitar Bihor
al Consiliului Județean Bihor

ISBN 978-973-0-23468-8

Cuprins

<i>Cuvânt înainte</i>	7
László Pószán: Populația Țării Bârsei în perioada stăpânirii Cavalerilor Teutoni (1211-1225)	9
János B. Szabó: Invasia tătară din 1241 și pustiirea orașului Oradea în oglinda rezultatelor cercetărilor mai recente	29
Tibor Almási: Informații din izvoare și ipoteze pentru o schiță biografică a lui Rogerius	61
Tamás Körmendi: Cariera lui Lodomér, înainte să devină episcop de Oradea	91
Attila Zsoldos: Stăpânii Barcăului	109
Boglárka Weisz: Operațiuni de vămuire în comitatul Bihor la cumpăna veacurilor al XIII-lea și al XIV-lea	169
Renáta Skorka: Din Luxemburg la Oradea	191

Cariera lui Lodomér, înainte să devină episcop de Oradea

Printre prelații din perioada amurgului epocii Arpadiene, un loc deosebit, nu numai în rândul episcopilor de Oradea, ci și al arhiepiscopilor de Esztergom, îl ocupă acel Lodomér, căruia eparhia aflată pe malurile Crișurilor și Barcăului îi datorează refacearea și consolidarea după invazia tătarilor, iar scaunul ecleziastic cu rangul cel mai înalt din țară îi datorează păstrarea autorității sale politice și a pozițiilor de conducere ecleziastică în perioada în care în regat creștea tot mai mult puterea seniorilor feudali locali. În consecință, din timp în timp apar noi studii de detaliu referitoare la perioada petrecută de Lodomér între 1268 și 1279 ca episcop de Oradea, respectiv între 1279 și 1298 ca arhiepiscop de Esztergom.¹ În prezentul meu scurt studiu aș dori să prezint începuturile carierei arhierului: aceasta pentru că ele sunt de obicei pe nedrept trecute cu vederea și mai ales nu sunt decât arareori examinate la nivel de izvoare. În cele ce urmează, doresc să discut mai întâi problema originii lui Lodomér, trecând mai întâi în revistă literatura de specialitate anterioară, dar încercând să aduc și noi argumente personale; apoi voi încerca să trec în revistă în mod critic informațiile aflate la dispoziția noastră referitor la studiile arhierului de mai târziu; și în sfârșit aș dori să pun la punct pe cât posibil puținele noastre cunoștințe cu privire la primele etape ale carierei tânărului cleric: postul de canonic cantor la Veszprém și cel de vice-cancelar al mai tânărului rege Ștefan.

1 De ex. *Vince Bunyitay*: A váradi püspökség története alapításától a jelenkorig I–IV. [Istoria episcopiei de Oradea de la întemeiere până astăzi I–IV] Nagyvárad 1883–1935. I. 110–117, *Margit Beke*: Monoszló nembeli Lodomér. [Lodomér din neamul Monoszló] In: *Esztergomi érsekek 1000–2003*. [Arhiepiscopi de Esztergom 1000–2003] Sub redacția lui Margit Beke. Budapest 2003. 128–134.

Originea lui Lodomér

La mijlocul secolului al XVIII-lea, Miklós Schmitth era încă de părere că Lodomér ar fi originar dintr-o familie de voievozi ruși și ar fi fost rudă de sânge cu cneazul Haliciului, Rostislav Mihailovici (sau, cum îl numea Schmitth: Radislaus).² Această părere și-o justifica prin mărturia unor anumite „vechi manuscrise” neprecizate, dar cercetarea nu a reușit nici până în ziua de azi să dea de urma acestor izvoare. Pare mult mai plauzibil că de fapt Schmitth s-a bazat pe asemănarea dintre numele înaltului prelat și cel al cnezatului rus al Lodomeriei, ceea ce reprezintă cu siguranță o abordare greșită. Și din punct de vedere metodologic este evident o greșeală să presupui, pornind pur și simplu de la numele de botez Lodomér, că purtătorul acestuia nu putea fi decât o persoană de origine rusă, după cum este la fel de puțin probabil ca în fruntea bisericii maghiare de rit latin din epoca respectivă să fi fost pus un arhiepiscop sosit dintr-un mediu de rit creștin răsăritean. În plus, putem fi siguri că numele de Lodomér fusese folosit în Ungaria deja cu două generații înainte de activitatea învățatului arhiepiscop, pentru că, pe de o parte, apare deja în 1217 în diplomele din Ungaria,³ iar pe de alta, poate fi dovedit că pe la mijlocul secolului al XIII-lea mai multe persoane și dintre servienții regali purtau acest nume.⁴

Cu o sută de ani mai târziu, la mijlocul secolului al XIX-lea, ideea lipsită de orice bază a lui Schmitth nu numai că a fost preluată de János Török, ci acesta a și dezvoltat-o, cu o fantezie la fel de bogată. După părerea lui, înaltul prelat ce a trecut din fruntea episcopiei de Oradea în funcția de arhiepiscop de Esztergom se

2 *Nicolaus Schmitth: Archi-episcopi Strigonienses compendio dati I-II. Tyrnaviae 1758.* I. 144.

3 *Árpádkori új okmánytár I-XII. Közzé teszi Wenzel Gusztáv.* [Noua colecție de documente din epoca Arpadiană. I-XII. Publicată de Gusztáv Wenzel] Pest-Budapest 1860-1874. (în cele ce urmează: *ÁUO*) XI. 154.

4 *Katalin Fehértói: Árpád-kori személynévtár 1000-1301.* [Repertor de nume de persoane din epoca Arpadiană 1000-1301] Budapest 2004. 479.

numea în realitate János și folosea numele de Lodomericus, care însemna „bărbat din Lodomeria”, doar din respect pentru rudele sale nobile din Halici și Lodomeria.⁵ Însă deja contemporanul său, Nándor Knauz, a formulat o critică convingătoare în legătură cu aceasta, când a arătat că scrisoarea papală la care se referea Török în realitate nu a fost scrisă de către cancelaria papei Bonifaciu al VIII-lea la sfârșitul secolului al XIII-lea, ci de către cancelaria lui Bonifaciu al IX-lea cu un secol și ceva mai târziu, și prin urmare arhiepiscopul care figurează în ea nu trebuie identificat cu Lodomér, care s-ar ascunde sub un nume străin, ci este vorba despre arhiepiscopul de Esztergom János Kanizsai, binecunoscut și din izvoarele din Ungaria.⁶

În primul volum publicat în 1874 al colecției de documente din arhiva arhiepiscopiei de Esztergom, Knauz însuși s-a oprit asupra problemei originii lui Lodomér și pleda pentru considerarea arhiepiscopului ca făcând parte din neamul Monoszló.⁷ El ajunsese la acest rezultat pe baza a trei informații. Pe de o parte, însuși arhiepiscopul Lodomér într-o diplomă emisă de el în 1292 îi numea rude de sânge (*consanguineorum nostrorum*) pe comitele Móric de Mencshely (*de Menchel*) și pe Gergely, fiul comitelui Saul de Monoszló (*de Monozlo*), când le-a dat moșia Henye (*Heney*) din comitatul Zala.⁸ Pe de altă parte, același Gergely, fiul lui Saul, este numit într-o diplomă din 1297 a capitlului din Veszprém nepotul arhiepiscopului Lodomér (*nepotis venerabilis patris domini Lodo-*

5 *János Török*: Magyarország primása I-II. [Primatul Ungariei I-II] Pest 1859. I. 62.

6 *Ferdinandus Knauz*: Lodomerius de genere Monoszló. In: Monumenta ecclesiae Strigoniensis I-III. Collegit et edidit Ferdinandus Knauz, Ludovicus Crescens Dedek. Strigonii 1874-1924., IV. Ad edendum praeparaverunt Gabriel Dreska, Geyza Érszegi, Andreas Hegedűs, Tiburcius Neumann, Cornelius Szovák, Stephanus Tringli. Strigonii-Budapestini 1999. (în cele ce urmează: MES) I. 99.

7 *F. Knauz*: Lodomerius op.cit. 100.

8 Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Diplomatikai Levéltár (în cele ce urmează: DL) 1352, Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis I-XI. Studio et opere Georgii Fejér. Budae 1829-1844. (în cele ce urmează: CD) VI/1. 227.

merii Dei gratia archiepiscopi Strigoniensis), când acesta a cumpărat, conform mărturiei înregistrate la locul de adeverire, moșia Sásd de lângă Monoszló de la Kalán, arhidiacon de la Veszprém,⁹ ceea ce s-a întâmplat, conform afirmației lui Knauz ce nu poate fi dovedită, cu ajutorul lui Lodomér, care în noiembrie 1297 a emis o diplomă la Monoszló, legată de un alt caz. Și în al treilea rând, o diplomă din 1317 a regelui Carol I îl numește pe meșterul Egyed, fiul lui Gergely, decedat fără moștenitori, ca făcând parte din neamul Monoszló (*magistri Egidii filii Gregorii de genere Monozlo*).¹⁰ Knauz l-a identificat pe Gergely, fiul lui Saul, amintit în 1292 și 1297 drept rudă de sânge, ba chiar nepot al lui Lodomér, ca fiind tatăl lui Egyed din neamul Monoszló, și astfel l-a considerat și pe înaltul prelat ca făcând parte din același neam (Monoszló). Ba mai mult, dat fiind că tot în diploma capitlului de la Veszprém din 1296 numitul Gergely, fiul lui Saul, este numit rudă (*cognatus*) cu comitele Csaba și meșterul Bánd din neamul banului Atyusz (*de genere Oghus bani*),¹¹ Knauz era de părere că Lodomér era înrudit și cu neamul Atyusz.¹² Argumentarea de mai sus nu ține, pentru că Gergely, fiul lui Saul, nu putea fi în nici un caz tatăl lui Egyed din neamul Monoszló: după cum a atras primul atenția János Karácsonyi, se știe că pe bunicul din partea tatălui al acestui nobil îl chema Tamás.¹³ Astfel s-a rupt singurul fir care l-ar fi legat pe Lodomér de neamul Monoszló - dar totuși îi datorăm și pe

9 Hazai okmánytár I–VIII. [Colecție de documente din Ungaria] Publicată de Imre Nagy, Iván Paur, Károly Ráth, Dezső Véghely. Győr–Budapest 1865–1891. (în cele ce urmează: HO) V. 86.

10 Anjou-kori Oklevéltár [Diplomatariu din epoca angevină] I–XV, XVII, XIX, XXIII–XXXII, XXXIV, XXXVIII. Sub redacția lui Tibor Almási, László Blazovich, Lajos Géczy, Éva B. Halász, Tamás Kőfalvi, Gyula Kristó, Ferenc Piti, Ferenc Sebők, Éva Teiszler, Ildikó Tóth. Szeged–Budapest 1990–2015. IV. nr.467. (lucrarea lui Gy.Kristó)

11 HO V. 79.

12 *F. Knauz*: Lodomerius op.cit. 100-101.

13 *János Karácsonyi*: A magyar nemzetségek a XIV. század közepéig. [Neamurile maghiare până la mijlocul secolului al XIV-lea] Budapest 1995.² 97. (nota nr.4), 835.

mai departe lui Knauz informația că rudele arhierului care aveau proprietăți în apropiere de Monoszló ar fi fost înrudite, fără să se precizeze în ce fel, cu neamul Atyusz.

János Karácsonyi nu a formulat nici o părere proprie despre originea lui Lodomér. Însă celălalt genealogist de seamă de la cumpăna dintre secole, Mór Wertner, cu atât mai mult, dat fiind că a propus chiar două soluții diferite. Deoarece el așeza la originea rudelor banului Atyusz tot neamul Vázsony, întâi, bazându-se pe rezultatele cercetărilor lui Knauz, l-a considerat pe savantul cleric ca făcând parte din neamul Vázsony.¹⁴ În schimb mai târziu și-a modificat punctul de vedere, afirmând că Lodomér ar fi putut fi fiul lui Lőrinc, proprietar de moșie la Henye în comitatul Zala: această opinie avea la bază potrivirea nu prea convingătoare dintre faptul că numitul Lőrinc se pare că ar fi fost deja în 1237 în posesia unor bunuri în satul menționat, unde arhierul ar fi primit de asemenea o danie de la regele Béla al IV-lea la o dată neprecizată.¹⁵ Această ultimă constatare a lui Wertner a fost infirmată de curând cu titlu definitiv de către Attila Zsoldos, care a arătat că între cele două informații citate nu există o relație de necesitate.¹⁶ László Koszta în enciclopedia istoriei maghiare timpurii a lăsat deschisă problema originii lui Lodomér, conform stării de atunci a literaturii de specialitate.¹⁷ În cea mai recentă colecție de biografii ale arhiepiscopilor de Esztergom, Margit Beke revine la posi-

14 *Mór Wertner: A magyar nemzetségek a XIV. század közepéig I-II.* [Neamurile maghiare până la mijlocul secolului al XIV-lea] (Történeti, nép- és földrajzi könyvtár 52–53.) Temesvár 1891–1892. II. 380–384.

15 DL 1352., CD VI/1. 227, *Az Árpád-házi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke I-II.* [Repertoriul critic al diplomelor regilor din dinastia Arpadiană I-II.] Sub redacția lui Imre Szentpétery, Iván Borsa. Budapest 1923–1987. (în cele ce urmează: RA) nr. 1716.

16 *Attila Zsoldos: Magyarország világi archontológiája 1000–1301.* [Arhontologia laică a Ungariei 1000-1301] (História könyvtár – Kronológiák, adattárak 11.) Budapest 2011. 323.

17 *László Koszta: Lodomér.* In: *Korai magyar történeti lexikon (9–14. század).* [Enciclopedia istoriei maghiare timpurii (secolele IX-XIV)] Redactor șef Gyula Kristó, redactori Pál Engel, Ferenc Makk. Budapest 1994. 414.

bila legătură a arhierului cu neamul Monoszló. Prin aceasta, ea s-a întors în esență la punctul de vedere al lui Knauz, dar a lărgit argumentarea acestuia din urmă cu un nou element, arătând că, nu cu mult timp înainte de moartea sa, Lodomér s-a aflat în satul Monoszló.¹⁸ După părerea mea însă acest lucru nu dovedește în nici un fel legătura dintre arhiepiscop și neamul (*genus*) respectiv, deoarece știm deja chiar de pe vremea lui Knauz că arhierul (din orice neam ar fi făcut parte) avea cu siguranță ceva rude în localitatea respectivă din comitatul Zala.¹⁹

Problema a fost atinsă cel mai recent de Attila Zsoldos în cartea sa de arhontologie: pe de o parte a sintetizat și a evaluat literatura de specialitate anterioară, pe de altă parte a abordat din noi puncte de vedere importante izvoarele referitoare la originea lui Lodomér, care fuseseră examinate și mai demult, fără să fie însă analizate în toate detaliile lor.²⁰ Pe de o parte, pe comitele Móric de Mencshely, care apare în des menționata diplomă din 1292, l-a identificat, pe baza informațiilor cuprinse într-o diplomă emisă de regină în 1284, ca fiind fiul lui Buzád din neamul Vázsony.²¹ Pe de altă parte, a arătat că probabil mai degrabă tatăl lui Gergely, fiul lui Saul, menționat în 1297, ar fi fost fratele arhiepiscopului Lodomér, decât să fi fost mama lui sora acestuia - iar dacă acest lucru este adevărat, atunci Mika ar fi fost atât tatăl lui Lodomér, cât și al lui Saul.²² Attila Zsoldos a atras atenția totodată că pe

18 *M.Beke*: Lodomér op.cit. 128.

19 DL 1352, CD VI/1. 227.

20 *A. Zsoldos*: Archontológia op.cit. 322-323.

21 HO IV. 66. Az Árpád-házi hercegek, hercegnők és a királynék okleveleinek kritikai jegyzéke. Szentpétery Imre kéziratának felhasználásával szerk. Zsoldos Attila. [Repertoriul critic al diplomelor emise de principii, principesele și reginele din dinastia Arpadiană. Redactat de Attila Zsoldos pe baza manuscrisului lui Imre Szentpétery] Budapest 2008. nr. 221.

22 RA nr. 2761, *József Köblös*: A Dunántúli Református Egyházkerület Levéltárának magyar vonatkozású középkori oklevelei 1265-1525. [Diplomele medievale referitoare la Ungaria din Arhiva Eparhiei Reformate din Transdanubia 1265-1525] (A Pápai Református Gyűjtemények kiadványai. Forrásközlések 1.) Pápa 1997. 21, referitor la datarea diplomelor, vezi RA nr. 2780, *A. Zsoldos*: Archontológia op.cit. 322.

baza informațiilor aflate la dispoziția noastră este imposibil de stabilit cu claritate originea episcopului.

În ceea ce mă privește, aș dori să completez doar cu o observație cu caracter filologic argumentarea de mai sus a lui Attila Zsoldos. În diploma sa din 1292, arhiepiscopul Lodomér însuși a folosit expresia *consanguineus* referitor la rudele sale, comitele Móric de Mencshely, ce poate fi identificat cu fiul lui Buzád din neamul Vázsony, și Gergely, fiul comitelui Saul de Monoszló. Se știe că în majoritatea textelor latine din antichitate și evul mediu, iar în textele de drept roman în exclusivitate, termenul *consanguineitas* se referea la frații născuți din același tată sau indica relații de rudenie pe linie paternă.²³ În măsura în care în Ungaria de la sfârșitul secolului al XIII-lea putea să-i fie clar cuiva înțelesul exact al acestei expresii, atunci fără îndoială această persoană putea fi arhiepiscopul Lodomér, jurist de seamă chiar la nivel european. Se poate demonstra că eruditul arhieru folosea nu numai în diplomele emise, dar chiar și în corespondanța sa terminologia dreptului canonic și roman în mod conștient și cu o precizie fără greșală,²⁴ prin urmare n-ar avea nici un sens să presupunem că tocmai în ceea ce privește relația lui cu rudele sale ar fi folosit, el sau persoana care întocmea diploma în numele său, o expresie greșită sau doar inexactă. Dacă însă comitele Móric și Gergely, fiul lui Saul, erau într-adevăr, în sensul cel mai strict al cuvântului, *consanguineus* - adică rude pe linie paternă - ai arhiepiscopului Lodomér, atunci arhierul trebuie să fi făcut parte într-adevăr din neamul Vázsony și să fi fost fiul lui Mika de Monoszló. Bineînțeles că toate acestea nu constituie o dovadă irefutabilă, deoarece

23 Inst. Iust. III. 2., cf. Lexicon Latinitatis medii aevi Hungariae I-V., Suppl. I. Ed. Iván Boronkai, Ibolya Bellus, Kornél Szovák. Budapest 1983-2013. II. 99.

24 *József Gerics*: Krónikáink és a III. András-kori rendi intézmények friaul-aquileiaii kapcsolatairól. [Despre legăturile cu Friuli și Aquileia ale cronicilor noastre și instituțiilor stărilor din vremea regelui Andrei al III-lea] *Filológiai Közlöny* 21. (1975) 309-325, *Kornél Szovák*: Lodomér érsek leveleiről. [Despre scrisorile arhiepiscopului Lodomér] In: *Egyházak a változó világban*. Sub redacția lui István Bárdos, Margit Beke. Esztergom 1991. 141-143.

argumentele filologice sunt de obicei mult mai labile, decât informațiile din izvoare. De aceea și eu consider cele de mai sus doar ca o posibilă soluție referitoare la originea arhiepiscopului Lodomér, care însă în nici un caz nu poate fi dovedită cu certitudine. Locul nașterii înaltului prelat de mai târziu nu îl cunoaștem, în contradicție cu literatura de specialitate,²⁵ dat fiind că nu s-a păstrat nici un izvor în legătură cu aceasta.

Studiile lui Lodomér

Vince Bunyitay considera că viitorul episcop de Oradea, devenit apoi arhiepiscop de Esztergom, ar fi pus bazele culturii sale ecleziastice la școala capitlului de la Veszprém.²⁶ Acest punct de vedere nu se bazează însă pe nici un izvor. Se pare că Bunyitay însuși a ajuns la această concluzie pentru că, pe urmele lui Nándor Knauz, îl considera pe Lodomér ca făcând parte din neamul Monoszló, care avea proprietăți și în zona orașului Veszprém, respectiv pentru că la sfârșitul anilor 1250 diplomele din acea perioadă menționează un preot tot cu numele de Lodomér, care era canonic cantor al capitlului de la Veszprém. Am vorbit mai sus în detaliu despre întrebările rămase deschise referitor la originea arhiepiscopului de mai târziu, iar poziția de canonic cantor de la Veszprém, ce ar putea părea prima etapă în cariera lui Lodomér, reprezintă în sine prea puțin pentru ca pe baza ei să-l putem considera pe acesta drept elev al școlii capitlului local. Prin urmare trebuie să respingem părerea lui Bunyitay: nimic nu confirmă faptul că arhierul deosebit de cultivat din perioada de amurg a epocii Arpadiene ar fi pus bazele cunoștințelor sale juridice și filologice, ce urmau să capete o deosebită anvergură în anii următori, studiind cele șapte arte liberale tocmai în orașul reginelor [Veszprém, nota trad.]. Putem fi însă siguri că avea deja o anumită pregătire școlară la începutul carierei sale ecleziastice, atunci

25 *M.Beke*: Lodomér op.cit. 128.

26 *V. Bunyitay*: A váradi püspökség op.cit. I. 110-111.

când, la sfârșitul anilor 1250, îndeplinea funcția de canonic cantor la Veszprém. Aceasta pentru că într-una din diplomele nedatate ale capitolului său, de tipul *domus pro memoria*, figurează cu titlul de „meșter” (*magister*).²⁷

Pe lângă toate acestea însă, în urma cercetărilor întreprinse de Rabán Gerézdi, astăzi în literatura de specialitate a devenit larg acceptată părerea că viitorul episcop ar fi studiat cândva la universitatea din Bologna.²⁸ Pe de o parte, în registrele prestigioasei universități a fost înregistrat pe 26 octombrie 1268 un anume „Lodomér, fiul comitelui Dénes din Ungaria”,²⁹ pe de altă parte, în același an, același student maghiar este menționat în legătură cu cumpărarea unor cărți.³⁰ Dar oare putem într-adevăr să-l identificăm doar pe baza identității de nume pe viitorul arhieru cu o carieră strălucită cu studentul care figurează în registrul universității de la Bologna? După părerea mea, nu neapărat, ba dimpotrivă, mi se pare foarte probabil să fie vorba despre două persoane diferite.

Ne îndeamnă la prudență în primul rând faptul că, în conformitate cu mărturiile izvoarelor din Ungaria, în 1268 Lodomér se afla deja în fruntea episcopiei de Oradea, ba mai mult, a emis deja o diplomă în această calitate a sa.³¹ În acest din urmă document - pe care, conform argumentării convingătoare a lui Nándor Knauz, episcopul l-a emis cu siguranță în anul amintit, după 24 septembrie - nu numai că nu s-a autodenumit doar „ales” (*electus*), ci pur și simplu episcop de Oradea, fără nici un fel de comple-

27 ÁUO II. 293.

28 *Rabán Gerézdi*: Veress Endre, *Olasz egyetemeken járt magyarországi tanulók anyakönyve és iratai*. [Endre Veress: Datele de stare civilă și documentele unor studenți din Ungaria care au studiat la universități italiene] [Recenzie] *Irodalomtörténet* 30. (1941) 178, *L. Koszta*: Lodomér op.cit. 414, *M. Beke*: Lodomér op.cit. 128.

29 dominus Lodomerius filius comitis Dionisii de Ungaria – *Endre Veress*: *Olasz egyetemeken járt magyarországi tanulók anyakönyve és iratai 1221–1864*. [Datele de stare civilă și documentele unor studenți din Ungaria care au studiat la universități italiene 1221-1864](*Olaszországi magyar emlékek III.*) Budapest 1941. 9, cf. *Rabán Gerézdi*: Veress Endre op.cit. 178.

30 *R. Gerézdi*: Veress Endre op.cit. 178.

31 *A. Zsoldos*: *Archontológia* op.cit. 99.

mente restrictive,³² ceea ce ne-ar putea face să credem că până la data respectivă avusese loc nu numai alegerea sa, ci fusese deja sfințit după primirea acordului papei,³³ și astfel își exercita pe deplin puterea de arhieru în dieceza sa. În cazul în care episcopul Lodomér pe 26 octombrie s-ar mai fi aflat la studii la Bologna, alegerea sa - ba poate și primirea acordului papei pentru această alegere, precum și sfințirea noului prelat - ar fi trebuit să aibă loc în ultimele două luni ale anului, într-un interval de timp foarte scurt. Bineînțeles, nu putem exclude cu desăvârșire că s-ar fi întâmplat așa, dar, având în vedere condițiile din epocă, precum și greutățile întâmpinate din cauza condițiilor meteorologice în cursul deplasărilor făcute toamna și iarna, nu pare foarte plauzibil să se fi putut efectua în noiembrie și decembrie toate călătoriile și schimburile de soli impuse de un asemenea eveniment.

Îndoielile noastre sporesc, dacă examinăm unul din privilegiile emise în 1268 de regele Béla al IV-lea. Diploma emisă fără a se preciza ziua ne informează că regina Maria i-a vândut comitelui Valter pentru 800 de mărci de argint cetatea Komárom și pertinențele sale, intrate în posesia sa.³⁴ Originalul documentului nu s-a păstrat și modul în care a luat naștere doar cu greu poate fi reconstituit în zilele noastre. Conform mărturiei transcrierilor ulterioare, deja cancelaria lui Béla al IV-lea l-a emis în două variante: textul acestora coincide în linii mari din punct de vedere al conținutului, dar formulările lor de *corroboratio* și *datatio* (adică tocmai acele detalii care prezintă o deosebită importanță din punctul nostru de vedere) sunt diferite. Una dintre variante - pe care o cunoaștem din transcrierea făcută de regele Vladislav al II-lea pe 6 noiembrie 1504 - fusese întocmită la origine de vice-cancelarul Demeter, purtând un dublu sigiliu de ceară: în textul acestei variante nu avem de loc lista demnitarilor, în schimb

32 MES I. 547.

33 Péter Erdő: *Egyházjog a középkori Magyarországon*. [Drept ecleziastic în Ungaria medievală] Budapest 2001. 185.

34 RA nr.1577.

datarea precizează că actul a fost întocmit în al 33-lea an al domniei regelui Béla al IV-lea.³⁵ Capitlul de la Buda a transcris pe 22 martie 1347 cea de-a doua variantă, aproape identică din punct de vedere al textului: originalul fusese autentificat cu un sigiliu de aur, iar *datum per manus*, în modul în care se obișnuia în epoca respectivă să se procedeze în cazul unor asemenea diplome reconfirmate,³⁶ conține numele cancelarului, adică a lui Filip, arhiepiscop de Esztergom. Această variantă a diplomei nu conține în datare anul domniei, în schimb, spre deosebire de precedentă, conține lista demnitarilor.³⁷ Poate nu greșim prea mult, dacă presupunem că unul dintre originale (probabil cel care poartă sigiliul de aur) a fost întocmit pentru regina Maria, cea care punea în vânzare cetatea Komárom și pertinențele sale pentru suma de 800 de mărci de argint, în timp ce celălalt exemplar era al cumpărătorului, comitele Valter. Să vedem acum ce putem afla cu ajutorul acestei diplome care s-a păstrat în două variante, fără indicarea zilei când a fost întocmită, dar emisă cu siguranță în 1268, despre începuturile slujbei de episcop la Oradea a lui Lodomér și, în strânsă legătură cu aceasta, dacă îl putem considera pe episcop ca fiind aceeași persoană cu studentul de la Bologna.

Lista demnitarilor din varianta autentificată cu sigiliu de aur a documentului de mai sus îl menționează pe Lodomér tot nu ca pe episcop ales, ci - în măsura în care putem avea încredere în folosirea de către cancelaria epocii a unei terminologii consecvente și precise și din punct de vedere al dreptului canonic - ca episcop, ceea ce ar însemna că fusese deja confirmat anterior în această funcție. În această listă mai figurează un anume ban Csák, pe care probabil îl putem identifica cu unul dintre fiii meșterului Buzád

35 Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Diplomatikai Fényképgyűjtemény [Arhiva Națională Maghiară, Arhiva Generală, Fototeca Diplomatică] (în cele ce urmează: DF) 248 541.

36 *Imre Szentpétery*: Magyar oklevéltan. [Diplomatică maghiară] Budapest 1930. 85, 87.

37 DF 248 542.

din neamul Hahót,³⁸ și pe care diploma examinată îl numește comite de Zala. Toate acestea sunt importante din punct de vedere al datării diplomei (și astfel și a listei demnitarilor care îl menționează pe Lodomér ca episcop), pentru că avem motive serioase să credem că la începutul lunii noiembrie 1268 cel târziu Csák a plecat din fruntea comitatului Zala. Acest lucru ne este indicat, pe de o parte, de faptul că numele său în calitate de comite de Zala apare pentru ultima dată pe 18 martie 1268 în izvoarele noastre prevăzute cu o datare completă (care indică inclusiv ziua emiterii).³⁹ Pe de altă parte, un document emis fără indicarea anului emiterii, ci doar a zilei - dar care a fost întocmit cu mare probabilitate pe 9 noiembrie 1268 - ni-l arată deja pe Dénes din neamul Péc ca îndeplinind această funcție.⁴⁰ Dacă acceptăm această informație, înseamnă că lista demnitarilor din diploma regală, în care Csák apare în calitate de comite de Zala, iar Lodomér ca episcop de Oradea, oglindește o situație anterioară datei de 9 noiembrie 1268. Aceasta înseamnă totodată că, în măsura în care studentul care figurează în *chartularium*-ul universității din Bologna ar fi aceeași persoană cu episcopul de Oradea de mai târziu, atunci nu numai că Lodomér ar fi trebuit să ajungă de la Bologna la Oradea în cele două săptămâni scurse între 26 octombrie și 9 noiembrie 1268, ci pe deasupra și vestea instalării sale în această funcție ar fi trebuit să ajungă la cancelaria regală în același scurt răstimp.

Cum am menționat deja mai sus, cealaltă variantă a diplomei regale, cea cu sigiliu de ceară, nu conține lista demnitarilor, dar precizează anul domniei. După cum am presupus pe bună dreptate mai sus că cele două exemplare originale au fost întocmite în

38 *A. Zsoldos: Archontológia op.cit.* 232, 292.

39 *Urkundenbuch des Burgenlandes und der angrenzenden Gebiete der Komitate Wieselburg, Ödenburg und Eisenburg I-V.* Bearb. Hans Wagner, Irmtraut Lindeck-Pozza et al. Graz-Köln-Wien 1955-1999. I. 342, *A. Zsoldos: Archontológia op.cit.* 232.

40 *Zala vármegye története. Oklevéltár I-II.* [Istoria comitatului Zala. Diplomatarium I-II] Sub redacția lui Imre Nagy, Dezső Véghely, Gyula Nagy. Budapest 1886-1890. I. 52, *A. Zsoldos: Archontológia op.cit.* 232.

aceiași timp pentru cele două părți angrenate în actul de vânzare-cumpărare al cetății Komárom, tot așa și anul domniei (*annus regni*) dezmente în mod hotărâtor considerarea celor doi Lodomér ca fiind aceeași persoană. După cum se știe, ziua în care a început domnia regelui Béla al IV-lea a fost 14 octombrie:⁴¹ prin urmare anul al 33-lea al domniei sale, menționat în varianta mai puțin festivă a diplomei, a luat sfârșit pe 13 octombrie 1268, aproape cu două săptămâni mai înainte de însemnarea făcută în registrul de la Bologna. Iar dacă pe 13 octombrie Lodomér era deja episcop de Oradea, atunci cu greu ar mai fi putut fi în ziua de 26 a aceiași luni student la Bologna. Însă argumentarea bazată pe anul domniei nu poate fi considerată nici ea ca o dovadă decisivă, pentru că nu putem fi siguri pe deplin că aceste două originale ale diplomei au fost emise la aceeași dată. De exemplu, nu ar fi imposibil ca, nemulțumit de forma mai puțin festivă a documentului cu sigiliu de ceară, cumpărătorul să fi cerut mai târziu un act mai scump, întărit cu sigiliu de aur.

Luată separat, nici unul dintre cele trei argumente aduse mai sus nu dezmente afirmația lui Rabán Gerézdi, împreună însă ne arată, după părerea mea, că acel Lodomér care figurează în registrele universității din Bologna pe 26 octombrie 1268 și arhiepiscopul maghiar care și-a ocupat postul de episcop de Oradea cel târziu pe 9 noiembrie în același an, în ciuda înșelătoarei potriviri de nume, nu sunt neapărat una și aceeași persoană. În măsura în care luăm de asemenea în considerare faptul că scrisorile trimise de arhiepiscopul ridicat ulterior până în scaunul de arhiepiscop de Esztergom dau dovadă de profunde cunoștințe juridice și filologice, care nu ar fi putut fi dobândite decât la universitate,⁴² atunci, în pofida tuturor

41 *Imre Szentpétery: A kronológia kézikönyve. [Îndreptar de cronologie] Budapest 1985. 60.*

42 *János Karácsonyi: A mérges vipera és az antimonalis. Korkép Kun László király idejéből. [Vipera veninoasă și starea antimonală. Tablou de epocă din vremea regelui Ladislau Cumanul]. Századok 35. (1910) 1-24, J.Gerics: Friaul-aquileiai kapcsolatok op.cit. 309-325, K. Szovák: Lodomér levelei op.cit. 141-143.*

celor discutate anterior, pare firesc să ne gândim că Lodomér a frecventat probabil o universitate din Italia, doar că nu putem ști cu siguranță care și când.⁴³ Pornind de la traseul carierei sale, eu n-aș exclude nici posibilitatea că ar fi urmat studii universitare între 1261 și 1264.⁴⁴ Pe de o parte, în intervalul de timp respectiv nu întâlnim nicăieri în textele diplomelor emise în Ungaria nici o persoană cu numele de Lodomér printre membrii păturii mijlocii a clerului, nici printre prelați. Pe de altă parte, această perioadă a tăcerii izvoarelor noastre coincide în mod interesant cu perioada de concediu, de obicei tot de trei ani, care, începând de la mijlocul secolului al XIII-lea, li se acorda canonicilor pentru a-i sprijini în a urma studii universitare, tot mai mult încurajate de papalitate.⁴⁵

Drumul lui Lodomér până la scaunul episcopal

Postul de canonic cantor al capitlului de la Veszprém este menționat de obicei ca prima stație ce poate fi reconstruită din cariera clericului care s-a ridicat până la cea mai înaltă demnitate a organizării ecleziastice din Ungaria.⁴⁶ Baza identificării o constituie

43 În măsura în care acel Lodomér, fiul lui Dénes, care apare în registrele universității de la Bologna ar fi totuși aceeași persoană cu episcopul de Oradea, acest lucru ar influența în mod hotărâtor imaginea creată de noi referitor la originea arhierului. Pe de o parte ar exclude definitiv varianta că episcopul Lodomér ar fi fiul lui Lőrinc din Henye (cf *Mór Wertner*: Ladamér esztergomi érsek származása. [Originea lui Ladamér, arhiepiscop de Esztergom] Turul 26. [1908] 87, pe de altă parte, l-ar lega cu un nou fir pe arhiepiscopul de mai târziu de neamul Vázsony (mai corect de neamul Atyusz): aceasta pentru că pe arborele genealogic al neamului Atyusz apare cam pe la mijlocul secolului al XIII-lea, adică tocmai cam cu o generație înainte de Lodomér, un anume Dénes, fiul lui Dénes (*J. Karácsonyi*: A magyar nemzetségek op.cit. 148, *P.Engel*: Középkori magyar genealógia. [Genealogie medievală maghiară] In: *Idem*: Magyar középkori adattár. [Repertoriu medieval maghiar] CD-ROM. Budapest 2001. [neamul Atyusz]), care astfel ar fi putut fi chiar tatăl arhierului.

44 Cf. *M.Beke*: Lodomér op.cit. 128.

45 *Elemér Mályusz*: Egyházi társadalom a középkori Magyarországon. [Societatea ecleziastică în Ungaria medievală] Budapest 1971. 99, 101.

46 *F.Knauz*: Lodomerius op.cit. 101, *V.Bunyitay*: A váradi egyházmegye op.cit. 111, *M.Beke*: Lodomér op.cit. 128.

și de această dată potrivirea dintre numele de botez rar folosit al preotului capitlului și al episcopului de mai târziu. Canonicul cantor de la Veszprém, Lodomér, a căpătat acest post cu siguranță în cursul anului 1257, pentru că din anul respectiv s-au păstrat atât diplome ale capitlului în care în lista demnitarilor pe postul acesta figurează încă predecesorul lui Lodomér, Simon,⁴⁷ cât și altele care îl menționează pe Lodomér drept canonic cantor.⁴⁸ De atunci încolo, în documentele întocmite de capitolu figurează mereu Lodomér pe acest post, ultima dată în 1261.⁴⁹ Prima referință la urmașul său apare abia în 1262, când canonicul cantor de la Veszprém era deja un anume Pál.⁵⁰ Din câte știm, în epoca respectivă cariera viitorilor arhieriei începea adesea prin îndeplinirea unei funcții mai bănoase în cadrul capitlului.⁵¹ Prin urmare, pare o soluție rațională identificarea lui Lodomér, devenit mai târziu episcop de Oradea și apoi arhiepiscop de Esztergom, cu acel canonic de odinioară de la Veszprém, care, conform mărturiei informațiilor cuprinse în diplome, din 1257 până în 1261 sau 1262 a ocupat în cadrul capitlului o funcție în sarcina căreia erau supravegherea școlii capitlului și îndrumarea activității locului de adevărate al instituției.

După aceasta, timp de câțiva ani, Lodomér nu mai este menționat de izvoarele noastre: următoarea informație despre el o avem din 1264, când apare ca vice-cancelar al mai tânărului rege Ștefan.⁵² În același an, în formula *datum per manus* a diplomelor emise în numele mai tânărului rege și datate doar cu indicarea

47 DF 254 697.

48 DF 274 093, ÁUO II. 294.

49 DF 253 829. În pofida acestui lucru, literatura de specialitate, urmându-l pe Nándor Knauz, continuă să considere că Lodomér a rămas pe postul de canonic cantor doar până în 1260, vezi *F.Knauz: Lodomerius op.cit.* 101, *V.Bunyitay: A váradi egyházmegye op.cit.* 111, *M.Beke: Lodomer op.cit.* 128.

50 DF 207 071.

51 *Attila Zsoldos: Az Árpádok és alattvalóik. Magyarország története 1301-ig. [Arpadienii și supușii lor. Istoria Ungariei până la 1301.] Debrecen 1997.* 102–103.

52 HO VI.125, ÁUO VIII. 98, RA nr.1831, 1832.

anului, conform obiceiurilor epocii, mai apare încă de trei ori numele predecesorului său în această funcție, Benedek, prepozit de Arad,⁵³ astfel încât poate fi stabilit cu exactitate măcar anul în care a dobândit Lodomér această funcție. Nu știm ce l-a condus pe arhiereul de mai târziu la curtea lui Ștefan. Conform cercetărilor lui Jenő Szűcs, nobilii care se aflau în jurul mai tânărului rege se recrutau în principiu din trei categorii: în primul rând dintre acei seniori feudali, care se aflau în slujba lui Ștefan încă din 1259 și 1260, din vremea când el era principe de Stiria; în al doilea rând, dintre acei servienți dintr-o stirpe mai modestă, ale căror moșii se aflau pe teritoriul cârmuit de mai tânărul rege; iar în al treilea rând, dintre acei tineri nobili, care se trăgeau din neamuri de aristocrați mari latifundiați, originari cu toții din Ungaria Occidentală, fără excepție, care nu reușiseră să dobândească un rol politic de anvergură în ținuturile lor de origine pentru că la curtea lui Béla al IV-lea baronii dintr-o generație mai în vârstă ca a lor ocupaseră toate posturile importante de guvernare.⁵⁴ Szűcs a formulat această teză referitor la aristocrația laică, dar poate că ne ajută să vedem mai clar și în cazul înalților prelați. Toate datele ne arată că la sfârșitul anilor 1250 Lodomér mai era încă membru al capitolului de la Veszprém: în nici un caz nu putea face parte din cercul acelor vechi și încercați adepți ai lui Ștefan, care constituiau nucleul curții moștenitorului tronului încă de pe vremea când era principe de Stiria. Însă nu avem nici motive să credem că viitorul episcop provenea dintr-o familie de mici nobili din partea răsăriteană a țării. S-ar putea însă să nu fie neîntemeiată bănuiala noastră că Lodomér, care își avea probabil originile în ținutul Transdanubia, s-a alăturat curții mai tânărului rege în speranța unei avansări mai dinamice în cariera sa ecleziastică. În mod regretabil, în formula *datum per manus* a diplomelor emise în numele lui Ștefan între 1264 și 1266 nu se menționează niciodată de

53 HO VI. 124, RA nr. 1828, 3768.

54 *Jenő Szűcs: Az utolsó Árpádok. [Ultimii Arpadieni] (Millenniumi magyar történelem – Historikusok) Budapest 2002.*² 167–169

ce fel de venit ecleziastic dispunea Lodomér, pe lângă funcția sa de vice-cancelar. În orice caz, Lodomér a îndeplinit funcția efectiv răspunzătoare pentru bunul mers al cancelariei până în 1266: în anul respectiv, el este menționat în două diplome ca vice-cancelar al mai tânărului rege,⁵⁵ în alte patru însă apare deja succesorul său, Péter.⁵⁶

Concluzie

Ajuns la sfârșitul scurtului meu studiu, trebuie să sintetizez rezultate cu caracter complet diferit referitoare la cele trei problematici schițate în introducere. În legătură cu originea lui Lodomér, am încercat să documentez cu argumente filologice ipoteza lui Attila Zsoldos conform căreia viitorul arhiepiscop de Esztergom ar fi aparținut neamului Vázsony și ar fi putut fi fiul comitelui Mika - interpretarea termenului *consanguineus* mă face să sper că acest raționament logic devine și mai verosimil. În legătură cu studiile lui Lodomér, cercetările mele au dus de fapt la un rezultat negativ: în ceea ce mă privește, eu consider că nu există izvoare lipsite de echivoc care să ateste posibilele studii făcute la Veszprém, respectiv la Bologna de clericul destinat apoi unei strălucite cariere - pe baza erudiției sale însă avem motive întemeiate să credem că a urmat cândva cursurile unei universități de renume din Italia. În ceea ce privește primele sale funcții, atât în sânul bisericii, cât și la curte, am încercat pe de o parte să precizez într-o măsură modestă intervalul de timp în care a fost canonic cantor la Veszprém, iar pe de altă parte m-am străduit să rezum datele

55 ÁUO VIII. 145., Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen I-VII. Barb. Franz Zimmermann, Carl Werner et al. Hermannstadt-Köln-Wien-București 1892-1991. I. 97., RA nr.1852, 1853.

56 RA nr.1854-1857, *Attila Zsoldos: Családi ügy. IV. Béla és István ifjabb király vizsálja az 1260-as években.* [Problemă de familie. Conflictul dintre Béla al IV-lea și mai tânărul rege Ștefan în anii 1260.] (História könyvtár - Monográfiák 24.) Budapest 2007. 99, *Idem: Archontológia* op.cit. 120.

extrem de sumare care ne-a rămas referitor la activitatea lui de vice-cancelar al mai tânărului rege Ștefan.

După toate acestea, cândva după 1266, dar cel târziu în 1268, capitulul catedral de la Oradea l-a ales episcop și, după primirea confirmării papei, a fost sfințit în această funcție. Predecesorul său, episcopul Zosimas, este menționat pentru ultima dată în această funcție pe 17 octombrie 1265.⁵⁷ În alegerea lui a jucat cu siguranță un rol faptul că mai tânărul rege Ștefan îl cunoștea bine pe fostul său vice-cancelar și că tânărul arhiepiscop, de o erudiție care impunea respect, se mișca cu dezinvoltură la curtea tânărului rege care guverna partea de răsărit a regatului. Prin urmare, în măsura în care Lodomér și-a încercat norocul în 1264 la curtea mai tânărului rege în speranța de a da un impuls mai hotărât carierei sale ecleziastice, calculele lui au fost pe deplin răsplătite. Când vorbim însă despre el, trebuie neapărat să subliniem că prin persoana lui episcopia de Oradea și-a dobândit pe unul dintre conducătorii săi cei mai destoinici și mai de succes, care nu întâmplător a fost ales mai târziu arhiepiscop de Esztergom, ajungând astfel în fruntea conducerii ecleziastice din întreaga Ungarie. Astfel încât ar fi greu de răspuns la întrebarea, de altfel retorică, dacă Lodomér a avut de câștigat, devenind episcop de Oradea, sau episcopia de Oradea, avându-l ca episcop pe Lodomér.

57 RA nr. 1456, *A.Zsoldos*: Archontológia op.cit. 99.

László Pósn, conferențiar universitar
(Universitatea din Debrecen)

*

János B. Szabó, cercetător științific
(Muzeul de Istorie al Orașului Budapesta)

*

Tibor Almási, conferențiar universitar
(Universitatea din Szeged)

*

Tamás Körmendi, conferențiar universitar
(Universitatea Eötvös Lóránd, Budapesta)

*

Attila Zsoldos, profesor cercetător
(Academia Maghiară de Științe, Centrul de Cercetări
al Științelor Umaniste, Institutul de Istorie, Budapesta
- Arhiva și Centrul de Cercetări al orașului Székesfehérvár)

*

Boglárka Weisz, cercetător științific principal
(Academia Maghiară de Științe, Centrul de Cercetări
al Științelor Umaniste, Institutul de Istorie, Budapesta
- Arhiva și Centrul de Cercetări al orașului Székesfehérvár)

*

Renáta Skorka, cercetător științific
(Academia Maghiară de Științe, Centrul de Cercetări
al Științelor Umaniste, Institutul de Istorie, Budapesta
- Arhiva și Centrul de Cercetări al orașului Székesfehérvár)

Tehnoredactare și tipărire
realizată la
~~e~~**uroprint**, Oradea
Tel.: 0259/472-631